

§ 3. Розслідування вбивств за відсутності трупа

Кримінальні справи щодо таких злочинів порушуються здебільшого за заявою зацікавлених осіб або організацій у зв'язку зі зникненням громадянина. Відсутність трупа й обґрунтоване припущення про вчинення вбивства зосереджує діяльність слідчого на встановленні фактів і пошуку слідів, що дозволяють дійти висновку про вчинення вбивства. У зв'язку з відсутністю трупа у слідчих органів відсутня інформація щодо місця і часу вчинення злочину, а також щодо способу його вчинення і приховування.

Спосіб учинення злочину в більшості випадків нерозривно пов'язаний зі способом його приховування й у кінцевому рахунку обумовлений ним. Маючи намір щодо приховування вбивства, злочинець часто вибірково підходить до обрання способу його вчинення з тим, що за певних обставин можна було надійно сховати сліди злочину. Детермінуючою ознакою способу вчинення такого роду вбивств є місце вбивства, яка характеризується певною відокремленістю, що дає можливість заподіяти смерть особі непомітно для оточуючих, у протилежному випадку злочинний намір не буде доведений до кінця, а отже, вбивство може бути розкрито.

У разі вчинення вбивства злочинець чинить дії, обов'язкові для його приховування. Залежно від переслідуваної цілі дії щодо приховування можна розділити на такі: 1) при-

ховування події злочину, як-то приховання трупа шляхом поховання, знищення, розчленування, понівечення; 2) приховування слідів злочину (знищення, заховування); 3) приховування злочинного характеру події (інсценування, фальсифікація, маскування, недонесення про подію злочину); 4) приховування участі злочинця в злочині (приховання слідів злочину на злочинці — слідів крові, опору, мікрочастинок), а також слідів на місці злочину; 5) створення неправдивого алібі вживанням певних заходів, що свідчать про відсутність можливості вчинити злочин і непричетність до нього.

Щодо цього у розслідуванні такого роду вбивств, велике значення мають так звані побічні докази, у тому числі й «докази поведінки». До останніх можна віднести такі: зміна поведінки у підозрюваного як до, так і після зникнення громадянина, що може вказувати на можливу причетність до вбивства. Останнє може виражатися у таких діях: а) поширення винним неправдивих відомостей про причини виїзду потерпілого з місця його постійного проживання; б) спонукання свідків до дачі неправдивих показань про перебування винного у певний час разом із ними; в) обман свідків щодо часу перебування винного разом із ними (обґрунтування і підготування алібі); г) порушення винним звичайного способу життя; г) надмірна інформованість винного (підозрюваного) щодо події злочину, зникнення потерпілих, можливих мотивів зникнення (так звана винна поінформованість, тобто наявності відомостей такого характеру, що могли бути відомі тільки вбивці); д) поширення відомостей про психічну неповноцінність зниклого.

Детермінуючим впливом на спосіб приховування вбивств за відсутності трупа є ознаки зв'язку між злочинцем і жертвою. Злочинець пов'язаний із жертвою певними стосунками (родинними, приятельськими, службовими, злочинними) бажає надійно приховати вчинене діяння, справедливо вважаючи, що виявлення факту вбивства може спричинити викриття його участі в убивстві. Тому найбільш типовими для такого роду вбивств є спосіб приховання нібито «назавжди». Злочинець при цьому думає, що ним розпочатий комплекс дій щодо приховування, який виключає виявлення трупа, і це уявлення, внаслідок безкарності, сприяє формуванню психологічного стану заспокоєності. Схема розумової діяльності вбивці в цьому випадку є досить складною, тому що об'єднує множини складових — з одного боку, вирішення завдань щодо надійного приховування, з іншого боку — імітація мислення осіб, які розслідують убивство, а також зацікавлених осіб — родичів, друзів, знайомих. Друга категорія осіб під час аналізу події злочину зосереджує свою увагу на так званих негативних обставинах, що суперечать звичайній, природній логіці розвитку події, і нерідко їх виявляє, про що свідчить значне число розкритих злочинів. Тому вбивця продумує всі можливі варіанти виявлення таких промахів, намагається передбачити все, щоб забезпечити найбільш природну картину версії, яку він висуває як версію «пропав безвісти». Проте навіть за неабиякого рефлексивного мислення злочинця (програванні розумової моделі інших осіб), він припускає помилки, аналіз яких призводить до думки про причетність останнього до вбивства.

Це свого роду прикрі недогляди, різноманітні невідповідності: щодо обстановки, наявності одягу, якого не повинно бути, розпочатих дій щодо невинного ремонту, від'їзду, надмірного створення враження про страждання, звертання до багатьох правоохоронних органів із приводу зникнення особи, представлення документів (листів, телеграм) від імені зниклого, який нібито виїхав до інших регіонів тощо.

Така діяльність може викликати сумнів щодо її широті й підозру про причетність особи до вбивства. Саме такі дії спричиняють перевірки, призначення експертиз, у процесі яких установлюється, що листи виходять від убивці, а не від потерпілого, що потерпілий ніколи і нікуди не їздив і що сліди вбивства варто шукати в місцях його можливого вчинення, частіше за все в місці проживання злочинця.

Важливе місце в криміналістичній характеристиці цієї категорії злочинів займає положення про наявність закономірних зв'язків (залежностей) між її елементами. Такі зв'язки позначаються як однозначні та ймовірні. Однозначний зв'язок припускає категоричне існування певних елементів. Так, приховування трупа жертви нібито назавжди однозначно свідчить про причетність до вбивства особи, яка знаходиться у певному зв'язку з жертвою. Проте найчастіше закономірні зв'язки мають імовірний характер, зокрема, такі зв'язки існують між місцем учинення вбивства і способом приховування трупа. Так, якщо вбивство вчинене в садибі, то труп частіше всього приховують в будинку або на території садиби. Якщо ж убивство вчинене в багатопверховому будинку, то способом приховування, як правило, є розчленовування трупа з подальшим транспортуванням частин та їх приховуванням у різноманітних місцях. Дані про зв'язки між елементами криміналістичної характеристики сприяють правильному аналізу й оцінці слідчої ситуації та висуванню слідчих версій.

Початкові слідчі дії. На початковому етапі розслідування винятково важливим є допит заявника й осіб, близьких до зниклого. Під час допитів необхідно детально встановити: а) обставини зникнення особи й осіб, які мають інформацію про зникнення особи; б) прикмети й анкетні дані зниклого; в) докладні відомості про одяг, взуття, документи, цінності та гроші, а також інші предмети, що були або могли бути у зниклого, хто про це знав; г) дані про спосіб життя зниклої особи, про її розпорядок дня; про її зв'язки і взаємовідносини з оточуючими; г) що зробив допитуваний для розшуку зниклого; д) яка думка допитуваного з приводу зникнення особи, чим він це обґрунтовує, якщо він припускає, що скоєно вбивство, то хто міг його вчинити, які мотиви вбивства; е) дані про поведінку допитуваного й інших осіб після зникнення особи.

У допиті акцентується увага на виявленні суперечностей у свідченнях особи, встановленні негативних обставин, доказів поведінки допитуваного й інших осіб, які свідчать про причетність їх до зникнення особи.

Огляд і обшук передбачуваного місця вбивства. Як передбачуване місце події огляду підлягає місце проживання зниклої особи, останнє місце її перебування, а також її робоче місце. Огляд необхідно проводити в усіх випадках зникнення особи. Не є винятком випадки, коли немає підозри щодо осіб, які оточували загиблого, і немає даних вважати, що якісь сліди навмисно знищені або замасковані.

Окремі завдання слідчого під час огляду — це ті, на які слідчий має одержати відповіді, як-от: а) чи є місце огляду місцем вчинення злочину, місцем приховування трупа потерпілого або місцем, що містить сліди злочину; б) яким способом учинено вбивство, який спосіб його приховування і які шляхи видалення трупа потерпілого з місця злочину; в) скільки було виконавців злочину; г) які зміни були внесені в обстановку місця події; г) скільки часу злочинець знаходився на місці події; д) час, коли було вчинено вбивство; е) які предмети були вилучені злочинцем із місця події; е) які предмети залишив злочинець на місці злочину; ж) які сліди з місця події могли залишитися на злочинці, на його одязі, або тілі, на знаряддях злочину, взятих ним предметах; з) хто міг бути свідком вчиненого злочину.

При проведенні огляду пошуки мають бути в першу чергу спрямовані на виявлення слідів крові й інших слідів біологічного походження, що утворюються на місці вчинення або приховування вбивства. Сліди крові можуть знаходитися на нижніх частинах меблів, під матеріалом оббивки стільців, крісел, канап, на стінах, за шафами, сервантами, ковдрами, у щілинах між мостинами, між плінтусом і підлогою. Особливу увагу слід приділяти місцям, де переклеєні шпалери, перефарбована підлога, забілені стіни і стеля, очищеним ковдрам, запраним гардинам, фільтрам-відстійникам раковин і ванн, а також верхнім частинам унітаза. Щодо наявності слідів крові оглядається одяг і взуття,

що знаходяться в місці огляду і належать як потерпілому, так і іншим особам, які мешкають разом із ним.

Іншими слідами, виявленими на місці події, можуть бути частини кісток, металеві коронки, сережки, шпильки, пучки волосся — виявлені в золі з топок печей, розташованих на місці події.

У важкодоступних місцях, під шафами, комодами й іншими об'ємними та важкими предметами слідчий може виявити стріляні гільзи, клаптики пижа, особисті предмети, випадково загублені злочинцем. Сліди пострілу можуть бути у вигляді відщепів дерева, вм'ятин у дерев'яних поверхнях і в стінах, а також у вигляді кіптяви на віконних фіранках і павутинні, у кутках кімнати.

У зв'язку з відсутністю інформації про спосіб учинення злочину слідчому необхідно оглянути всі можливі предмети, що міг використати злочинець як знаряддя вчинення вбивства. Для цього мають бути оглянуті наявні в господарстві ножі, сокири для обробки м'яса, для заготівлі дров, столярна сокира, молотки, стамески, викрутки. У разі підозри, що труп потерпілого був розчленований, уважно оглядаються місця, де можливо було зроблене розчленовування — ліжка, канапа, ванна кімната, зручні місця в надвірних будівлях, а також знаряддя розчленовування, серед яких, крім ножів і сокир, може бути пила.

Як знаряддя злочину злочинець міг використати сильнодіючі лікарські препарати, різноманітні отрути. Усі названі препарати у разі виявлення вилучаються для проведення, після відшукування трупа, експертиз на предмет належності їх до знарядь убивства потерпілого. Підлягають огляду та виїмці виявлені в місці огляду емкості з кислотою або з-під кислоти. Це робиться для перевірки можливості знищення злочинцем трупа потерпілого після вчинення вбивства.

Звертається увага на відсутність у місці огляду значної суми грошей, цінних речей і предметів, зникнення яких пов'язують зі зникненням потерпілого. За обставин, коли немає підстав вважати, що до убивства потерпілого причетні близькі йому особи і родичі, відсутність названих предметів може вказати на місця, де могло бути вчинене вбивство, і на конкретних осіб, які могли його вчинити.

Під час огляду передбачуваного місця події, коли є достатньо даних вважати, що воно є місцем вчинення або місцем приховування злочину, всі виявлені сліди злочину або дії злочинця будуть «негативними обставинами». Це твердження можна вважати справедливим тоді, коли за заявою родичів і близьких до потерпілих осіб, останній безвісти зник, а відшукування слідів убивства і засобів їх приховування буде спростовувати їхню версію, буде негативною обставиною стосовно їхнього твердження.

Можна виділити низку негативних обставин, що можуть мати місце на передбачуваному місці події:

перебування в місці огляду предметів одягу потерпілого, предметів побуту й особистих документів, без яких він не міг покинути місце проживання і які знаходилися б у нього, якби він був живий;

здійснення в місці огляду, після зникнення потерпілого, ремонту помешкання, коли в цьому не було необхідності, або в той час, коли цього ніхто не робить (наприклад, взимку або в нічний час);

перестановка меблів, переміщення килимів, інші зміни в місці огляду, що значно погіршує загальний вигляд квартири;

перенесення з одного місця на інше надвірних будівель, асфальтування і бетонування доріжок і підлоги, розбиття квіткових клумб — і все це в той час, коли в цьому не було потреби.

Під час огляду зусилля слідчого мають спрямовуватися на встановлення і вилучення відбитків пальців рук потерпілого. У деяких випадках сліди рук можуть бути виявлені й на шорсткуватих поверхнях (на штукатурці, шпалерах, накрохмалених комірцях тощо). Відомі випадки виявлення потожирових відбитків пальців, придатних для ідентифікації, на глазурованій шкурці сиру, на консервних банках і на яєчній шкаралупі.

Виявлення слідів крові під час огляду передбачуваного місця події має певні труднощі. До моменту огляду вони, як правило, вже заміті, затерті, зафарбовані або заклеєні шпалерами, газетами. Згодом колір плям крові стає буро-коричневим, майже чорним із зеленуватим відтінком (загниваюча кров). Зміна кольору крові залежить також від характеру поверхні, на якій знаходиться слід. Тому в процесі огляду увага звертається на всі підозрілі плями, незважаючи на те, що їх колір не подібний до звичайного кольору крові. Кваліфікований огляд місця події потребує застосування засобів криміналістичної техніки. Для виявлення слідів органічних і неорганічних речовин необхідно застосовувати ультрафіолетовий освітлювач, а також люмінол. Якщо сліди крові візуально важко виявити, поверхню оглядають у косопадуючому світлі в ультрафіолетових променях. У результаті дослідження в ультрафіолетових променях свіжі сліди крові мають темно-коричневий колір, а старі — оранжево-червоний. Для виявлення замітих плям крові також застосовують огляд в ультрафіолетових променях.

У випадках, коли виявлення плям крові становить особливі труднощі, застосовуються попередні проби на наявність слідів крові.

Якщо в процесі огляду з'явилися підстави вважати, що проживаючі в місці огляду особи причетні до вбивства зниклого, то одночасно з оглядом необхідно зробити також обшук. Мета обшуку — виявити труп зниклого; сліди злочину; знаряддя вбивства або розчленування трупа; речі й предмети, які зниклий мав узяти із собою за версією заявника (паспорт, окуляри, палицю тощо); фотографії, записні книжки, його листування за останній час.

Розшук зниклої особи. Специфіка розслідування вбивств за відсутності трупа полягає в тому, що поряд із версією про вбивство особи паралельно перевіряється версія про те, що вона жива і ведеться її розшук.

Для розшуку зниклої особи необхідно розіслати запити, навести довідки, використати всі засоби процесуального й оперативного-розшукового характеру, необхідні для вирішення цього завдання.

Слід надіслати запити у відділи внутрішніх справ за місцем народження зниклого й у ті населені пункти, де він раніше проживав, де в нього є рідні, друзі або куди він збирався переїжджати; крім того, слід запросити лікувальні заклади — чи не перебував він там на лікуванні; навести довідки у відповідних органах МВС — чи не заарештований він; стосовно дітей слід навести довідки в дитбудинках, приймальнях-розподільниках, інспекціях у справах неповнолітніх; стосовно людей похилого віку — у будинках для інвалідів і старих.

Суттєву допомогу в розшуку особи може мати звернення до населення через засоби масової інформації із повідомленням необхідних вихідних даних.

Розшук трупа зниклого включає проведення перевірки за картотекою невідомих трупів, виявлених після зникнення особи.

Призначення судових експертиз. При розслідуванні «вбивств без трупа» призначається низка експертиз із метою одержання доказів стосовно способу вчинення злочину, способу приховування, а також доказів винності певних осіб у вчиненні злочину. Основна маса подібних експертиз виконується після виявлення трупа потерпілого. Проте деякі експертизи призначаються до встановлення місцезнаходження трупа.

До таких експертиз належить дактилоскопічна експертиза. З її допомогою можна виділити з числа виявлених слідів папілярні узорі, залишені в місці огляду зниклим. Важливість результатів дактилоскопічної експертизи полягає у тому, що після виявлення трупа потерпілого ідентифікаційні дослідження щодо встановлення його особи можливі, головним чином, за слідами пальців.

У справах названої категорії можуть бути призначені судово-почеркознавча та судово-авторознавча експертизи. Ці експертизи необхідно призначати у випадках, коли для підтвердження обставин вибуття потерпілого з місця проживання іншими особами подаються листи, записки або телеграми від його імені, отримані після зникнення.

Важливі докази можуть бути здобуті в результаті проведення матеріалознавчих експертиз. У розслідуванні «вбивств без трупа» основне завдання, яке вирішує слідчий, — експертним шляхом визначити природу, механізм утворення слідів і мікрочастинок. Крім цього, за мікрочастинками встановлюються знаряддя вчинення злочину, а також факт і час використання їх певною особою. У такому випадку досліджуються залишені на гаданих знаряддях злочину частки волокон верхнього одягу потерпілого, а також частки речовини, характерні для одягу або вмісту кишень підозрюваного. При розслідуванні вбивств за відсутності трупа може здійснюватися експертне дослідження ґрунту, частки якого виявлені в ході проведення оглядів і обшуків (наприклад, виявлені частини ґрунту на лопаті). Ці дослідження проводяться з метою встановлення місця вчинення злочину або місця приховування трупа потерпілого. З метою встановлення причетності до злочину конкретних осіб на експертизу направляється їхній одяг, взуття та інші предмети.

У процесі розслідування зазначених убивств може мати місце ситуація, коли в ході проведення оглядів і обшуків у місцях або в осіб, причетних до події злочину, виявляються сліди дії вогнепальної зброї або зброя зі слідами пострілу. У такому випадку судово-балістична експертиза має відповісти на питання щодо механізму утворення слідів, родових й індивідуальних ознак зброї, придатності зброї до стрільби та ін. Висновок експертів може сприяти як розшуку зброї, так і одержанню доказів причетності певної особи до вчинення злочину.

Експертному дослідженню підлягають виявлені під час огляду й обшуку ємкості з кислотою і сліди кислоти щодо використання її злочинцем для приховування трупа потерпілого. У разі призначення судово-хімічної експертизи на розв'язання експертом необхідно поставити питання про можливість використання виявленої кислоти для знищення трупа потерпілого, а також про наявність залишків розчиненого трупа у виявлених слідах. Висновок експерта у сукупності з інформацією, отриманою під час проведення слідчих дій, буде підтверджувати або спростовувати факт приховування трупа потерпілого шляхом розчинення в кислоті.

До виявлення трупа потерпілого може бути проведена судово-медична експертиза підозрюваного. Приводом до експертного дослідження є наявність на підозрюваній особі ушкоджень, отриманих за сумнівних обставин (наприклад, слідів укусу людини). Відповіді на питання про механізм утворення ушкоджень і часу їх нанесення можуть бути побічними доказами причетності підозрюваного до вбивства потерпілого.

Експертному дослідженню підлягають усі знайдені під час огляду предмети зі слідами біологічного походження: сліди крові, вилучені зішкрібанням або убиранням на тампони, а також пучки волосся й осколки кісток, знайдені в золі з печей.

Для встановлення особи невідомого трупа, а також для встановлення належності наявних слідів біологічного походження, вирішальне значення може мати генна експертиза. Суть її полягає у встановленні індивідуальних особливостей будови молекул ДНК. Залежно від особливостей будови ДНК набирається більш ніж достатня кількість генетичних елементів для ідентифікації людини за будовою її ДНК. Висока чутливість

методу дослідження дає можливість використовувати його під час встановлення належності виявлених частин одному трупу, особи невпізнаного трупа (у порівнянні з ДНК близьких родичів), джерела походження мікрооб'єктів біологічної природи (зокрема, діатомових водоростей, мікрофлори ротової порожнини та ін.).

Панов Микола Іванович
 Шепітько Валерій Юрійович
 Коновалова Віолетта Омелянівна
 Журавель Володимир Андрійович
 Білоус Василь Васильович
 Борисенко Ігор Володимирович
 Булукув Олег Юрійович
 Бушан Олег Петрович

Глібо Василь Миколайович
 Грузкова Валентина Гаврилівна
 Дудніков Анатолій Леонідович
 Курман Олександр Васильович
 Марушев Анатолій Дмитрович
 Чорний Геннадій Олексійович
 Шевчук Віктор Михайлович

Настільна книга слідчого

Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] /
 НЗ2 М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і
 доп. — К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — 728 с.: 49 іл.
 ISBN 978-966-313-345-4

Запропоноване видання — довідник для слідчих і дізнавачів, які можуть застосувати його рекомендації у професійній діяльності при розслідуванні злочинів. Книга містить найбільш доцільні прийоми, методи та рекомендації щодо проведення слідчих дій, пропонує методики розслідування різних видів злочинів. Може бути корисною не лише слідчим, а й оперативно-розшуковим працівникам, прокурорам, суддям, а також студентам юридичних навчальних закладів, аспірантам, викладачам, науковцям.

ББК 67.73я2

Відповідальна за випуск **О. В. Бакієва**

Над виданням працювали: **О. М. Гаврилова, Н. П. Когут, Л. С. Носенко, Ю. О. Печенюк**
 Обкладинка художника **В. С. Жиборовського**
 Комп'ютерна верстка **Т. Р. Михайленко**

Підп. до друку 03.07.2007. Формат 70x100/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 59,2. Обл.-вид. арк. 57,5.

Зам. № 7-345.

Видавничий Дім «Ін Юре»

Україна, 04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17–21.

Тел./факс: (044) 537-51-00, 537-51-20

E-mail: info@inyure.kiev.ua, sales@inyure.kiev.ua

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
 до Державного реєстру видавців, виготівників
 і розповсюджувачів видавничої продукції.
 Серія ДК, № 2191 від 20.05.2005 р.

Віддруковано ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»

Україна, м. Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4

ISBN 978-966-313-345-4

9 789663 133454 >